

В.П. Логвиненко

Трансформація Я-концепції безробітного в умовах життєвої кризи

У статті проаналізовано основні теоретичні підходи до вивчення психології особистості безробітного: розгляд ситуації безробіття в житті людини як стресу, ненормативної професійної кризи та як життєвої кризи. На основі дослідження трансформації Я-концепції безробітного в умовах життєвої кризи обґрунтовано психологічний критерій виділення проблемних категорій безробітних і конкретизовано форми психологічної допомоги їм.

Ключові слова: Я-концепція безробітних, трансформація Я-концепції, життєва криза безробітних, дезадаптованість, внутрішня неузгодженість, психологічна допомога безробітним.

In this article the main theoretical approaches to the study of the psychology of personality of the unemployed have been analyzed. Unemployment in the individual's life as stress, inappropriate career crisis, and as life crisis have been reviewed. Studies of the unemployed's transformation in life crisis made it possible to substantiate the psychological criteria for selecting problem groups among the unemployed and to specify the form of psychological support to them.

Keywords: self-concept of the unemployed, transformation of self-concept, the unemployed's life crisis, inadaptability, internal inconsistency, psychological support of the unemployed.

Актуальність дослідження. Останнім часом психологічна допомога безробітним спрямована на потреби осіб, що належать до проблемних категорій, які виділяються за соціально-демографічними ознаками. Психологічні критерії в категоризації при цьому не враховуються, що зменшує ефективність психологічної допомоги. Ситуація безробіття в житті людини, яка втратила роботу, викликає переживання стресу, життєвої кризи і психологічні зміни. Вивчення психологічного змінювання безробітного дасть можливість конкретизувати, яка психологічна допомога потрібна йому з урахуванням психологічного критерію, і сприяти збереженню психологічного здоров'я та поверненню до зайнятості.

Постановка проблеми. Ситуація безробіття в житті людини в наукових дослідженнях розглядалася як стрес, ненормативна професійна криза, життєва криза. Кожен із цих підходів відіграв свою роль у вивченні психології особистості безробітного в теоретичному і практичному аспектах. В усіх дослідженнях зазначається, що ситуація безробіття зумовлює виникнення психологічних змін, роль яких стає особливо важливою у другій півроку безробіття. Психологічні зміни можуть бути як позитивними з точки зору життєвого шляху людини і її психічного здоров'я, так і негативними, які погіршують, а то й руйнують психологічне здоров'я і ускладнюють повернення безробітних до професійної діяльності. Психологічне змінювання безробітної людини, яке відбувається у формі переживань для оптимізації її власної активності з метою виходу із ситуації безробіття, може бути означене як трансформація "Я-концепції" безробітного.

Означуючи психологічні зміни як трансформацію, вчені досліджують її у двох аспектах: 1) трансформація як спосіб функціонування людини в умовах кризи; 2) трансформація як спосіб впливу (методики і механізми) на дорослих з метою сприяння конструктивним змінам в їхній діяльності в умовах тренінгової та індивідуальної роботи. Зазначаючи наявність ґрунтовних теоретичних

напрацювань з проблеми психологічного змінювання й трансформації психологічної системи, слід вказати, що і теоретичні, і емпіричні дослідження трансформації "Я-концепції" як цілісної системи відсутні. Тому дослідження трансформації "Я-концепції" як способу виживання безробітного в умовах життєвої кризи є наразі завданням, зумовленим проблемами психологічної допомоги.

Метою статті є виявлення особливостей трансформації "Я-концепції" безробітного в умовах життєвої кризи.

Виклад основного матеріалу. Дотримуючись класифікації стадійності розвитку стресових явищ у психіці людини на різних етапах безробіття, розробленій Л. Пельцман (1992), багато дослідників виявили особливості дистресу безробітних, наявність у них негативних психічних змін, виникнення та загострення невротичних порушень (В.А. Москвін, Н.І. Корабльова, Н.Ю. Логвінова, Н.Б. Михайлова). Серед таких особливостей зазначаються погіршення самоставлення, виникнення емоційного дискомфорту (Ю.М. Ільїна, Л.І. Матвієнко, В.Ф. Колеснікова, Л.Є. Ляміна та ін.), зниження самооцінки чи виникнення завищеної самооцінки, зниження самоефективності, зменшення активності і використання неефективних стратегій поведінки, перехід на пасивну позицію, зростання залежності та утриманських настроїв (О.В. Киричук, О.В. Корчевна, С.О. Тарасюк). Було виявлено особливо негативний вплив ситуації безробіття на психіку людини через хронічний стрес, коли в умовах депривації життєвих потреб мультипроблемність ситуації безробіття спричиняє виникнення дезадаптованості безробітного (В.Б. Зайцева, О.В. Киричук, В.П. Логвиненко, С.О. Петунова).

Інший підхід – розгляд безробіття в психології праці як ненормативної непрогнозованої професійної кризи в житті людини – дозволив встановити, що виникнення цієї кризи не залежить від психологічних якостей людини, а подолання її виявляє тісну залежність із психологічними властивостями безробітного (М.О. Бендюков, О.Н. Дьомін, К.Ю. Кожевнікова). У другій півроку безробіття роль психологічних факторів у подоланні ситуації стає значно більшою, ніж соціально-демографічних, а вихідні і процесуальні психологічні фактори

Логвиненко Валентина Петрівна, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України (Київ).

© Логвиненко В.П., 2013

зрівнюються у своєму значенні [3]. Це означає, що і психологічні властивості безробітного, і психологічні зміни однаково впливають на динаміку ситуації безробіття конкретної людини. У перші півроку подолання ситуації безробіття більшою мірою пов'язане з конструктивними процесами самоорганізації, у другі півроку – з відсутністю неконструктивних процесів. Чим довше людина перебуває в кризі, тим більше значення мають наявні в неї ресурси і її власні зусилля для виходу із ситуації.

У дослідженнях особистісних ресурсів при подоланні такого різновиду індивідуальної кризи зайнятості, як соціально-економічна депривація особистості (коли працівнику не платять зарплату або платять мало), К.Ю. Кожевніковою було встановлено, що успішність подолання ситуації залежить від співвідношення особистісних ресурсів – внутрішніх і зовнішніх можливостей, які сприймаються і використовуються як засоби досягнення результатів [5]. Визначальним є співвідношення таких параметрів особистісних ресурсів: мотиваційних (плани, домагання, трудові і життєві цінності), рефлексивних (висновки із ситуації, пояснення причин того, що відбувається), соціального плану (можливість знайти підтримку і допомогу) і особливостей звертання до ресурсів у процесі подолання важкої ситуації (розгляд соціальних ресурсів як своїх особистих, як можливості отримати допомогу, диференціація індивідуальних ресурсів, поєднання і використання різних типів ресурсів). Цей висновок цілком поширюється на ситуацію безробіття, де соціально-економічна депривація доповнюється професійною і духовною депривацією – аномією цінностей.

Третій підхід – розгляд безробіття як життєвої кризи, на нашу думку, є найбільш продуктивним для вивчення психологічних змін безробітних і їх ролі в подоланні ситуації безробіття. Як вказує Т.В. Бойко, “поняття стресу, що використовується для позначення переживань людини в умовах втрати роботи... є менш обґрунтованим, ніж поняття криза. Саме поняття криза дозволяє проаналізувати неоднозначність впливу втрати роботи на людину” [1, с. 25]. Поняттям “криза” позначали вплив безробіття на людину Ж.П. Вірна, Ю.М. Ільїна, О.В. Корчевна, Т.М. Титаренко, О.К. Осніцкий, Т.С. Чуйкова. Зазначимо, що поняття криза і стрес стосовно безробітних часто вживаються як взаємозамінні. Це пов'язане з тим, що безробітний, переживши втрату роботи як психологічну травму, опиняється перед низкою проблем, які зазвичай перевищують його ресурси адекватного реагування, внаслідок чого він переживає хронічний стрес.

Однак, зазначаючи стресів, не всі безробітні переживають ситуацію безробіття як життєву кризу, хоча предрисповищені для цього наявні в усіх людей, які втратили роботу. Виникне чи не виникне кризова ситуація чи життєва криза в безробітної людини – це залежить від її особистісних ресурсів, психологічних властивостей, успадкованих і набутих, а також від характеристик її життєвого світу в його просторово-часових вимірах (ставлення до інших людей і ставлення до часу власного життя) [9, с. 56].

Життєвою кризою називають період, протягом якого змінюються спосіб детермінації процесів розвитку, життєвий задум, траєкторія життєвого шляху, коли складні життєві обставини, що “виникають або загострюються

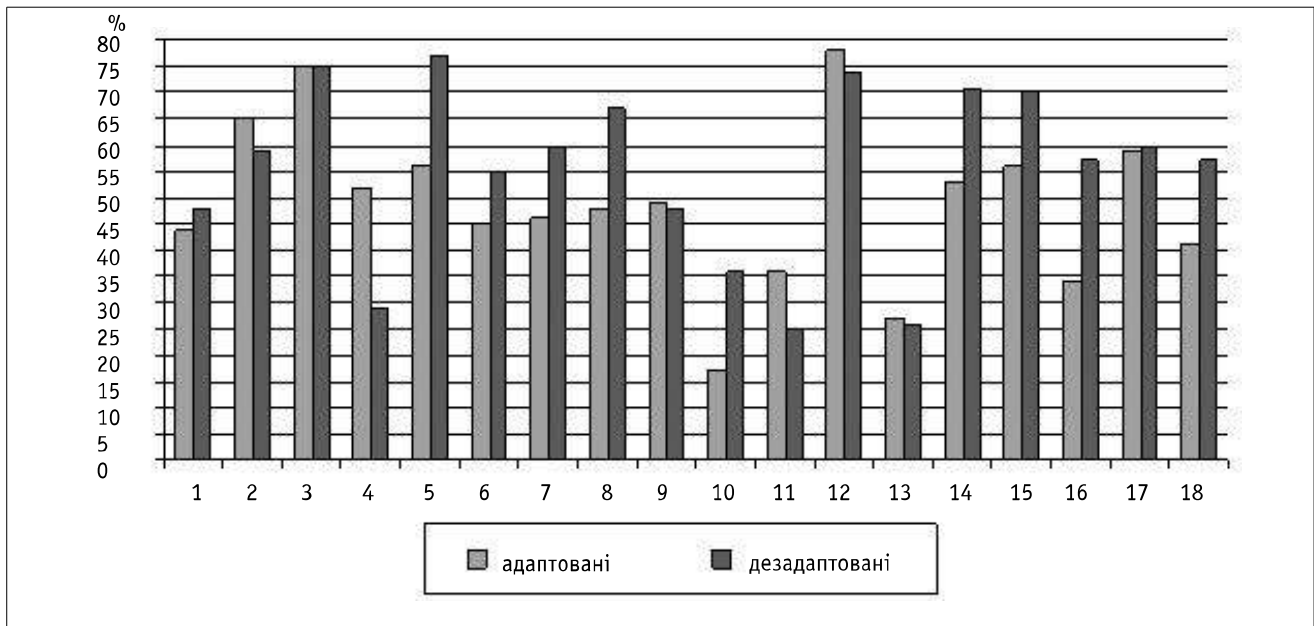
дуже швидко, несподівано, не залишаючи часу для адаптації, підготовки настроювання” переживаються як стан дезадаптованості, коли людина “почуває себе нікому непотрібною, зайвою” [8, с. 72]. Життєва активність людини в умовах перевищення адаптивних можливостей у психо-трансформаційній теорії І. Магомед-Емінова розцінюється як життєдіяльність в екстремальних умовах, як така, що зумовлює трансформацію особистості аж до її ядра, і яка за вдалого реагування передбачає винайдення і застосування нових можливостей (особистісних ресурсів), а за невдалого – спричиняє дезадаптованість і негативні психологічні зміни – неврози, загострення пограничних психічних станів [7, с. 236].

Переживання життєвої кризи зумовлює психологічне змінювання і трансформацію всієї психологічної системи. У теорії життєвої кризи Т.М. Титаренко вказується, що кризова ситуація “потребує пошуку нової ідентичності, перегляду цінностей, перспективних планів, відмови від звичних життєвих стратегій, пошуку нового сенсу життя” [8, с. 107], тобто реакцією особистості на кризу, формою її існування в умовах кризи є психологічне змінювання. За Ю.М. Ільїною, трансформація відбувається тільки тоді, коли система опиняється в кризовому стані. Отже, переживання життєвої кризи неодмінно супроводжується трансформацією “Я-концепції” особистості.

У кризовій ситуації будь-яка життєва подія може стати критичною і зумовити трансформацію, або, за визначенням Ю.М. Ільїної, “включення” трансформаційної функції (викривлення інформації). Трансформація при цьому “описується як механізм, що забезпечує існування системи в умовах кризи” [4, с. 36].

Враховуючи, що життєва подія є передумовою і виникнення кризи, і трансформації, то, щоб виявити критерії трансформації “Я-концепції” розглянемо визначення життєвих подій. Життєва подія в розумінні Р. Лазаруса – це ситуація, в якій зовнішні і внутрішні вимоги перевищують границі адаптивних можливостей індивіда і за невдалого реагування призводять до негативних наслідків [6]. За П.В. Лушиним, життєва подія – це “таке поєднання зовнішніх і внутрішніх умов життя людини, які вимагають від індивіда актуалізації таких його можливостей, котрі перевищують рівень наявних в нього” [6, с. 28].

Життєва подія, за О.Ф. Бондаренко, є зовнішнім матеріальним корелятом, пов'язаним із зміною стабільності особистості. Якщо ж ситуація є “речовою подією із середини обставин, то переживання є психічною подією із середини суб'єкта діяльності, пов'язаною зі спробами оволодіти ситуацією, трансформувати її чи самого себе в ній” [2, с. 101]. Звернімо увагу на два моменти в цьому висловлюванні. По-перше, на вказану альтернативу – трансформувати ситуацію чи себе. Щодо ситуації безробіття це означає, що людина, намагаючись подолати ситуацію, спочатку спрямовуватиме зусилля на зміну ситуації (це відповідає твердженню О.Н. Дьоміна про основну роль самоорганізації в перші півроку безробіття), а коли виникне криза і дезадаптованість (тобто ситуація суб'єктивно сприйматиметься як невизначена – непрогнозована, некерована), то здійснюватиме трансформацію власної особистості через переживання, що, за О.Н. Дьоміним, є головним фактором подолання ситуації в наступні півроку. По-друге, сама

Тематичні центрації 1–18 адаптованих і дезадаптованих безробітних, %:

1 – орієнтація в ситуації; 2 – контакти з роботодавцями; 3 – пошук роботи; 4 – зміна професії; 5 – фінансові труднощі; 6 – сімейні проблеми; 7 – проблеми зі здоров'ям; 8 – самоповага; 9 – додаткова освіта; 10 – викинутість; 11 – вільний час; 12 – перспективи; 13 – колишні колеги; 14 – результат працевлаштування; 15 – матеріальне становище; 16 – побутові проблеми; 17 – соціальна допомога; 18 – спокій.

трансформація пов'язана із переживаннями людини, які виявляються в її тематичних центраціях, що зумовлюють особливості сприймання ситуації на основі усієї індивідуальної історії [10]. Отже, трансформація "Я-концепції" безробітного пов'язана із порушенням стабільності, станом дезадаптованості і з його тематичними центраціями.

На основі того що життєва криза обов'язково спричиняє трансформацію "Я-концепції", і навіть більше: трансформація "Я-концепції" є способом існування в умовах кризи, – ми співвіднесли психологічні характеристики стадій кризи [8] і трансформації [6]. Виявилось, що емпіричними корелятами трансформації "Я-концепції" безробітного можуть слугувати параметри дезадаптованості і внутрішньої неузгодженості. На цій основі ми побудували **модель трансформації "Я-концепції" безробітного**, виокремивши п'ять стадій.

Стадія 1 – початок трансформації: вичерпування ресурсів наявної "Я-концепції" (середня дезадаптованість; внутрішня узгодженість).

Стадія 2 – початок деструкції "Я-концепції": порушення стабільності, розщеплення образу "Я" (середня дезадаптованість; внутрішня неузгодженість).

Стадія 3 – проходження критичної точки трансформації, точки біфуркації, стан "хаотичної детермінованості" в Я-концепції, інсайт, здійснення вибору, усвідомлення множинності можливих виборів за чутливості до впливів (сильна дезадаптованість; внутрішня неузгодженість).

Стадія 4 – самоорганізація "Я-концепції", що може досягати дуже високого рівня: виникнення дисипативних структур, тимчасового перехідного образу Я і нової тимчасової структури "Я-концепції" із зміною детермінації (сильна дезадаптованість; узгодженість).

Стадія 5 – інтеграція і стабілізація "Я-концепції": інтеграція психологічних новоутворень у цілісність шля-

хом випробовування їх у процесі життєдіяльності – суб'єктно-вчинковій активності (валідизація трансформації із фасилітацією новоутворень). За успішного проходження трансформації стадія 5 відповідає позитивним змінам у життєвому плані, критерієм чого є зовнішня життєва подія – працевлаштування, повернення до зайнятості, перенавчання. За негативного проходження – хронічна криза із новим циклом трансформації, критерієм чого є виникнення неврозів, загострення психічних порушень, хронічна дезадаптованість.

Для дослідження трансформації "Я-концепції" безробітних нами було опитано 432 особи і використано такі методики: "СБДО" Л. Собчик, тест Голдберга, опитувальник "Аплікант" (розроблений О.В. Киричуком та В.П. Логвиненко).

Розгляд груп адаптованих, середньо- і сильнодезадаптованих та дезадаптованих безробітних за часом перебування в ситуації безробіття виявив, що більшість адаптованих безробітних перебувають у ситуації безробіття до півроку, а дезадаптовані – довше півроку. Стан сильної дезадаптованості виявився у 27% опитаних безробітних, середній рівень – у 53%, відсутність дезадаптованості у 20%. Це означає, що 27% безробітних перебувають у стані глибокої життєвої кризи, 53% – на першій стадії. Отже, трансформація "Я-концепції" відбувається у 80% безробітних.

Вважаємо, що психологічними критеріями виникнення трансформації Я-концепції безробітних є тематичні центрації, які відображають рівень їхнього проблемного навантаження. Аналіз тематичних центрацій різних груп безробітних виявив суттєві відмінності в їхній проблемній навантаженості і переживаннях. Для порівняння розглянемо тільки крайні групи – дезадаптованих і адаптованих (рисунок).

Було встановлено, що адаптовані безробітні найбільше переживають з приводу власних перспектив (76%), пошуку роботи (72%), контактів з роботодавцями (65%). Останнє є основним засобом вирішення проблеми. Інший засіб – зміна спеціальності – виражений менше (52%). Переживання, зумовлені фінансовими проблемами, матеріальним становищем, властиві половині безробітних цієї підгрупи (56%), а 60% переживають з приводу отримання соціальної допомоги. Менш ніж у половині переживання стосуються самоповаги (48%), проблем зі здоров'ям (46%) та сімейних (45%). Низький рівень переживань з приводу викинутості, непотрібності суспільству (17%), спілкування з колишніми колегами (27%), побутових проблем (34%) разом із адаптованістю вказує на відсутність стану життєвої кризи.

Безробітні в стані сильної дезадаптованості найбільше переживають з приводу фінансових труднощів (75%), пошуку роботи (75%), перспектив (70%), результатів працевлаштування (70%), матеріального становища (70%), самоповаги (66%), що значно перевищує відповідні переживання в адаптованих безробітних. Так само, як і в групі адаптованих, 60% безробітних переживають з приводу отримання соціальної допомоги, хоча, враховуючи їхні переживання, зумовлені фінансовими проблемами, цей показник мав би бути вищим. Трохи більше половини опитаних з цієї групи вказують на теми здоров'я (58%), спокою (57%), сімейні проблеми (55%), що теж значно більше, ніж в адаптованих. Удвічі більше безробітних переживають з приводу викинутості (35%). Саме вони можуть перебувати в стані глибокої кризи. А якщо врахувати центрованість на самоповазі, то ця частина є ще більшою. Питання вільного часу, спілкування з колегами, зміни професії не є тематичними централіями для цієї категорії безробітних. Останнє свідчить про відсутність бачення можливостей виходу із ситуації безробіття і нездатність розглядати й використовувати соціальний ресурс як свій особистий.

За результатами кластерного аналізу в групі адаптованих, теми перспектив, пошуку роботи, контактів з роботодавцями становлять одну кластерну групу з найтіснішими зв'язками. Це свідчить про конструктивну активність цих безробітних щодо працевлаштування і цілісність сприйняття ними ситуації.

У дезадаптованих безробітних виявляються дві кластерні групи з тісними зв'язками. Одна охоплює теми фінансових труднощів, матеріального становища, пошуку роботи. Друга – теми перспектив і результатів працевлаштування, що доповнюються темами самоповаги, контактів з роботодавцями. Це свідчить про активність, яку безробітні виявляють, щоб якимось чином заробити кошти на проживання, про проходження "школи навчання безпомічності", перетворення образу "Я-майбутнє" в "Я-загублене" та про невміння скористатися комунікативним ресурсом.

Отже, проблемне навантаження дезадаптованих безробітних є набагато більшим, ніж адаптованих, а їхні переживання й активність мають різну спрямованість: у перших – на виживання, у других – на працевлаштування.

Аналіз за критерієм внутрішньої неузгодженості для виділення стадій трансформаційного процесу пока-

зав, що на різних стадіях спостерігається різна детермінаційна роль основних параметрів Я-концепції: самооцінка, самоактуалізація, ясність Я-концепції, комунікативне ядро (як один із потенціалів ядра Я-концепції і особистісний ресурс, засіб вияву суб'єктності в процесі працевлаштування) – і успадкованих психологічних властивостей (інтернальності, доброзичливості, свідомості, нейротизму, відкритості новому досвіду, тобто параметрів великої п'ятірки). Спостерігається зміна знаку і сили кореляційного зв'язку із внутрішньою неузгодженістю, що свідчить про зміну детермінації в результаті трансформації. Виявилось, що ці параметри не є факторами виникнення трансформацій, тобто в стані стабільності, відсутності кризи самі по собі вони не зумовлюють порушення стабільності.

На стадії 4, коли вже відбувся перехід до нової ідентичності та нової структури "Я-концепції", які ще потребують перевірки на практиці, всі параметри "Я-концепції" виконують стабілізаційну роль, а найбільше – параметри самооцінки і ясності Я-концепції (самоусвідомлення, саморозуміння). Роль параметрів великої п'ятірки складніша: тільки інтернальність відіграє стабілізуючу роль на стадії 4, тоді як на початку трансформації і в критичній точці її роль була дестабілізаційною.

Виділення типів безробітних з урахуванням критеріїв трансформації дало змогу визначити специфіку психологічної допомоги безробітним:

1) безробітні, в яких відсутня криза і трансформація (адаптовані і внутрішньоузгоджені), які переживають переважно з приводу процесу пошуку роботи і відновлення зайнятості, мають потребу в інформаційних послугах і підвищенні соціально-комунікативної компетентності (актуалізація і розвиток комунікативного ресурсу);

2) безробітні, які переживають початок життєвої кризи і трансформування "Я-концепції" (середньодезадаптовані внутрішньоузгоджені і внутрішньонеузгоджені), потребують допомоги у виявленні та актуалізації особистісних ресурсів;

3) безробітні, які переживають життєву кризу і трансформацію із проходженням критичної точки (сильнодезадаптовані і внутрішньонеузгоджені), мають потребу в кризовому консультуванні й психологічному супроводі;

4) безробітні, які переживають посткритичну стадію апробації новоутвореного образу Я на практиці (сильнодезадаптовані і внутрішньо узгоджені), потребують психологічної допомоги в інтеграції нової цілісності методами професійного консультування і тренінгу.

Висновки. На основі аналізу різних теоретичних підходів до вивчення ситуації безробіття та проведеного нами емпіричного дослідження встановлено, що: ситуація втрати роботи і безробіття для багатьох безробітних є життєвою (критичною) подією, яка призводить до кризи й ініціює трансформацію "Я-концепції"; чинниками змін є особливості ситуації, в яку попадає людина, та особливості її психічного життя – індивідуального переживання важкої ситуації; психологічними критеріями трансформації Я-концепції безробітних є стан дезадаптованості і внутрішня неузгодженість особистості; психологічна допомога безробітному повинна бути конкретизована відповідно до його психічного стану.

Список використаних джерел

1. Бойко Г.В. Трансформація уявлення про себе в умовах кризи, пов'язаної з втратою роботи: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Г.В. Бойко ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2006. – 206 с.
2. Бондаренко А.Ф. Социальная психотерапия (психосемантический подход) / А.Ф. Бондаренко. – К. : КГПИИЯ, 1991. – 189 с.
3. Демин А.Н. Личность в кризисе занятости: стратегии и механизмы преодоления кризиса: автореф. ... докт. дис. : 19.00.01 / А.Н. Демин ; Кубан. гос. ун-т. – Краснодар, 2005. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/lichnost-v-krizise-zanyatosti-strategii-i-mekhanizmu-preodoleniya-krizisa>
4. Лыіна Ю.М. Трансформація ментальних моделей в осіб середнього віку у кризових життєвих ситуаціях : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ю.М. Лыіна ; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2007. – 240 с.
5. Кожевникова Е.Ю. Личностные ресурсы преодоления ситуации социально-экономической депривации : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Е.Ю. Кожевникова ; Кубан. гос. ун-т. – Краснодар, 2006. – 212 с.
6. Лушин П.В. Психология личностного изменения : дис. ... д-р психол. наук : 19.00.01 / П.В. Лушин ; Ин-т психологии им. Г.С. Костюка АПН Украины. – К., 2003. – 299 с.
7. Магомед-Эминов М.Ш. Трансформация личности / М.Ш. Магомед-Эминов. – М. : Психоаналит. ассоциация, 1998. – 496 с.
8. Профілактика порушень адаптації молоді до повсякденних стресів і кризових життєвих ситуацій : навч. посіб. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соціальної та політ. психології ; за наук. ред. Т.М. Титаренко. – К. : Міленіум, 2011. – 272 с.
9. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
10. Чешир Н. Реабилитация Я / Н. Чешир, Г. Томе. // Московський психотерапевтический журнал. – 1996. – №4. – С. 23–27.

Стаття надійшла 05.02.2013

УДК 316.4; 303.82

У.С. Лешенок

Особливості панельних досліджень та їх потенційні можливості при вивченні соціальних процесів і явищ

Статтю присвячено узагальненню переваг і вад панельних досліджень при вивченні соціальних процесів та явищ. Обґрунтовано необхідність проведення панельних досліджень в Україні.

Ключові слова: лонгітюдні дослідження, панельні дослідження, когортний ефект, ефект панелі, ефект "обсипання", чітко фіксовані панелі, повторювані панелі, ротаційні панелі, розщеплені панелі.

This article is devoted to generalization of advantages and disadvantages of panel research in studying social processes and phenomena. The necessity of panel research in Ukraine has been justified.

Keywords: longitudinal research, panel research, cohort effect, effect of the panel, effect of sprinkling, clearly fixed panels, repetitive panels, rotary panels, split panels.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що відбуваються нині в українському суспільстві, викликають потребу в їх поглибленому аналізі та дослідженні їхнього впливу на особистість. Для цього необхідно мати зіставний динамічний ряд, який неможливо отримати на основі різномірних досліджень, що проводяться на різних вибірках та з використанням різного інструментарію. Частково цю проблему можуть вирішити моніторингові дослідження. Проте в кожному повторному опитуванні в межах моніторингу беруть участь різні люди, отже, неможливо відстежити зміни на індивідуальному рівні, і точність статистичних оцінок не завжди є достатньою для обґрунтованого висновку щодо динаміки розвитку певного

суспільного явища або процесу. Ці проблеми можна розв'язати за допомогою панельних досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Базовий методологічний апарат панельних досліджень був розроблений західноєвропейськими та американськими соціологами (П. Лазерфельд, М. Фіске та ін.) ще в першій половині ХХ ст. Сьогодні там накопичений значний науковий досвід застосування панельних досліджень в соціології (П. Лінн, Н. Бак, С. Менард та ін.), проте на пострадянському просторі зустрічаються лише окремі праці, присвячені в основному аналізу переваг і вад панельних досліджень з точки зору можливостей їх застосування в соціології (І.Ф. Девятко, В.А. Ядов).

Метою статті є визначення особливостей панельних досліджень, а також узагальнення їхніх переваг і вад для обґрунтування необхідності проведення панельних досліджень в Україні.

Лешенок Уляна Сергіївна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

© Лешенок У.С., 2013